

is szól a szerző egy lehetséges Szent László-korabeli krónikarész lehetőségéről. Az ötlet egy eredetileg 2009-ben megjelent tanulmányában bukkan fel, még csak egy rövid, hipotetikus utalásban eldugva (*A magyar krónikairódalom kezdeteiről*, jelen kötetben a 106. old.), majd egy-egy 2015-ös és 2016-os tanulmányában is visszatér rá (*A székesfehérvári bazilika és prépostság az Árpád-korban*, *A magyarországi legendairódalom és történetírás a 14. század közepéig*; itt a 153. és 195. oldalakon). Sajnos a megfogalmazás annyira szűkszavú és óvatos („esetleg számolhatunk Szent László-kori gesta- [krónika-]szerkesztési fázissal”, 195. old., a 153. oldalon majdnem ugyanezekkel a szavakkal), hogy számomra még az sem derült ki, hogy Thoroczkay itt az ún. „ösgeszta” lehetséges keletkezési idejét tette László idejére, vagy azt feltételezte, hogy a későbbi (Kálmán-kori) ösgeszta-ba bedolgoztak olyan történeti szöveget, ami László idején keletkezett, netán mindkét lehetőséget elképzelhetőnek tartja.

Két esztergomi érsektortrét olvashatunk a kötetben, Miklósét (1181–1183/1184) és Jánosét (1205–1222), az utóbbi tanulmányát, mint azt említettük fentebb, több ponton is átdolgozta és kibővítette a szerző (*Egy esztergomi érsektortré a 12. század végéről: Miklós; Egy esztergomi érsektortré a 13. század elejéről: János*). A modern(ebb), de a középkorra irányuló historiográfiát ugyancsak két tanulmány képviseli a kötetben, az egyik Katona István ürügyén a kalocsai érsekség 11. századi történetének vitás kérdéseit tekinti át, a másik pedig Romsics Ignác nagyszabású historiográfiai tablója középkori részének a véleményezése (*Viták keresztültüzében – A kalocsai érsekség korai történetének kutatása Katona Istvántól napjainkig és Clio bővületében – Egy középkor-kutató szemszögéből*).

A kötet formailag is jól van megtervezve, a közölt jegyzetanyag és rövidítések minden tanulmánynál újraindulnak, ami megkönnyíti a használatukat. Egyetlen, számomra kissé zavaró formai hiány azokhoz a lábjegyzetekhez kötődik, amelyek Thoroczkay olyan korábbi írásaira utalnak, amelyeket felvett a jelen gyűjteménybe is. Hogy a tanulmány megtalálható ebben a könyvben is, azt a szerző még jelezte szövegletes zárójelben, ám a tanulmányon belüli konkrét oldalszám beírása elmaradt, csak a régi megjelenés oldalszámait láthatjuk. Így nekünk kell a sokszor húsz-harminc oldalas tanulmányokon belül kikeresni, hogy pontosan melyik oldalra is gondolt a szerző – vagy a régi megjelenést kézbe venni, bár egy tanulmánykötet épp ezt hivatott kiváltani. A tördelés utáni korrekcióra, amikor már láthatóvá válnak az oldalszámok, ennyi kiegészítést elbírt volna, és ez megkönnyítené a tanulmányköteten belüli gyorsabb navigációt az egyes írások között. Mindezzel együtt is egy véltétően sokat idézett munkával lesz dolgunk, ez utóbbit az is garantálja, hogy aki ezekre a tanulmányokra akar hivatkozni, annak lényegében „kötelező” az itt olvasható változatot használnia, hiszen a kiegészítések, bővítések és pontosítások miatt az itteni tanulmányok jelentik Thoroczkay aktuális véleményét az adott kérdésben. Én úgy látom, hogy az írások méltóak a nem olyan rég elhunyt szegedi egyháztörténész, Koszta László emlékéhez, akinek a szerző a jelen kötetet ajánlotta.

Szöcs Tibor

Szöcs Tibor: *Damus pro memoria oklevelek*. Magyar Nemzeti Levéltár, Bp., 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 54.) 410 p. (ISBN 978-963-631-241-1)

Szöcs Tibor legújabb könyve az egyik legnehezebben értelmezhető oklevéltípus: a különféle magyarországi oklevéladók által kibocsátott *damus pro memoria* (a továbbiakban: DPM) jellegű iratok kiadását tartalmazza. Ezeknek a javarészt intitulado és éves kelet nélkül összeállított okleveleknek a kontextusba helyezése többnyire fáradságos utánajárást és igen komoly felkészültséget igényel – a diplomatika mellett elsősorban intézménytörténeti, archontológiai, pecsét- és helyenként címertani ismereteket is. Szöcs Tibor már több munkájában bizonyította, hogy ezeket az ismereteket magabiztosan bírja, és most recenzált okmánytára sem okoz csalódást az olvasónak.

A bevezető tanulmányt (11–27. o.) a Turul olvasói már ismerhetik, hiszen az önálló dolgozatként már megjelent a folyóirat hasábjain.² A kötet ezt követően összesen 369 oklevél regesztáját közli az 1252–1446 közötti évekből, jellemzően az 1330 előtti időkből (illetve ezen felül öt további tétel esetében meggyőzően indokolja, hogy azok a levéltári nyilvántartás adatai ellenére miért nem tartoznak a vizsgált típushoz). Az egyes tételeknek már a sorba rendezése is komoly munka, hiszen a közzétett okleveleket éves kelet nélkül állították ki. Még jelentősebb teljesítmény az egyes iratok valószínű kibocsátójának meghatározása: módszertani szempontból tanítani való, ahogy Szöcs Tibor az intitulado nélküli kiadványok oklevéladóit azonosítja – hol az esetleges átíró oklevél adatait hasznosítva, hol a pecsét alapján, hol az eredeti irat szövegében foglalt járulékos adatokból kiindulva. A korábban nyomtatásban meg nem jelent okleveleket az okmánytár teljes szöveggel is közli. A tartalmi kivonatokhoz és a szövegközlésekhez részletes kritikai apparátus csatlakozik: ezek némelyike önálló diplomatikai tanulmányként is megállná a helyét (a teljesség igénye nélkül pl. 54., 63., 67., 84., 113., 117., 179., 203., 246., 285., 321., 348. sz.). A kötet végén nemcsak a regesztákban előforduló személynévek és földrajzi nevek jegyzéke (348–408. o.), de az egyes oklevelek kibocsátók szerinti mutatója (343–346. o.), illetve – az MNL OL medievisztikai forráskiadványai-ban már megszokottan tekinthető módon – a DL/DF-számok konkordanciajegyzéke is megtalálható (409–410. o.). A kibocsátók listája különösképpen hasznos egy olyan kiadványban, amely többféle oklevéladótól fennmaradt, de mégiscsak azonos diplomatikai típust képviselő iratokat közöl: a későbbi diplomatikai és hivataltörténeti kutatások első lépéseit egyaránt megkönnyíti (apró korrekciós javaslatom: az „oligarchisztikus kibocsátó” mint az egyik kategória címe kissé esetlenné tűnik, nyugodtan állhatna helyette „oligarchák” – ahogy az egyházi oklevéladók listáján is például egyszerűen „hiteleshelyek” szerepelnek).

A bevezető tanulmány a DPM oklevéltípus diplomatikai jegyeinek és funkciójának eddigi legteljesebb összefoglalása. Szöcs Tibor itt teljes joggal teszi szavá, hogy a szakirodalom nem egységesen értelmezi a DPM típusú oklevelek fogalmát: néhány esetben ezek közé sorolják az olyan kiadványokat is, amelyek szabályos intitulado után csupán a promulgációt kezdik a *damus pro memoria* szavakkal

² Szöcs Tibor: *A damus pro memoria oklevéladás*. *Turul*, 89 (2016) 81–90.

– míg (jóval gyakrabban) csupán azon iratokat nevezik DPM típusú vagy memoriális oklevélnek, amelyeknek egyáltalán nincsen is intitultiója (11–12. o.). A kötet anyagának összeállításánál az utóbbi meghatározást alkalmazta Szócs Tibor is. Maradéktaulatul egyetérték a szerzővel abban is, hogy mindkét definíció mellett lehet érveket felsorakoztatni. Sőt tökéletesen jogosnak gondolom azt a megoldását is, hogy a recenzeált kötetben csupán az intitultióval nem azonosítható DPM típusú okleveleket tette közzé. A középkori oklevéladóknak azonban bizonyosan nem minden esetben szűkítették le a memoriális fogalmát az intitultio nélküli oklevelekre. Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet Solymosi Lászlónak a székesfehérvári káptalan 13. század közepi oklevéladási gyakorlatával kapcsolatos megfigyelésére. Az egyházi testület 1235–1237 között vésetett ún. memoriális pecsétjével (*sigillum memoriale*) megerősített okleveleit memoriális okleveleknek (*littere memoriales*) nevezte,³ és rögtön az egyik legkorábbi fennmaradt ilyen kiadványukban, egy vélhetően 1256 körül⁴ szerkesztett iratban a király megnevezését tartalmazó inscriptiót és a szokott hiteleshelyi intitultiót követően vezeti be dispositiót a *damus pro memoria* formulával megoldott promulgatio, az oklevél hátlapján pedig egykorú kéz írásával a következő olvasható: *memorialis pro comite Corrado super possessionibus [- -]*.⁵ Magam tehát – jóllehet az okmánytárban közzé tett anyag egyértelmű meghatározása érdekében tökéletesen érthetőnek és jogosnak tartom Szócs Tibor megoldását, hogy tudnillik célszerűségi szempontokat is figyelembe véve csak az intitultio nélkül DPM típusú oklevelek kiadására szorítkozott – úgy vélem, hogy a 13. századi korabeli terminológiát is figyelembe véve magának a memoriális oklevelekkel azonosítható DPM típusnak a fogalmát a továbbiakban sem szűkíthetjük le diplomatikai értelemben az intitultio nélküli memoriálisokra, hiszen a jelek szerint a kortársak sem feltétlenül tették ezt. Az oklevéltípus formai jellegzetességeinek egyértelmű meghatározása azonban éppen azért lehetetlen, mert a memoriális alapvetően nem az örökkévalóságnak szánt iratfajta volt, hanem amit neve is sugall: feljegyzés vagy emlékeztető. A fentieket éppen ezért csupán kiegészítésül szánom Szócs Tibor érveléséhez, és semmiképpen sem kritika gyanánt.

Másik megjegyzésem a DPM típusú okleveleket kibocsátó egyházi intézmények körével kapcsolatos. Szócs Tibor adatai szerint a középkori Magyarországon összesen öt olyan hiteleshely létezett, amelytől efféle irat maradt fenn: az egri káptalan mellett a csornai, a jászói, a leleszi és a sági konventtől (17. o.). Az utóbbi négy intézmény kivétel nélkül premontrei prépostság, ráadásul a sági monostor Jászó filiációs rendszerében helyezkedett el. A fehér kanonokok rendjén belül az egyes újonnan létesített házakba az első

szerzetesközösséget kibocsátó anyaház előjárói rendszerint az alapítás megtörténte után is felügyeleti jogokat gyakoroltak az új monostor közössége fölött: az anyaház és annak filiája között szoros kapcsolat maradt. A sági monostor anyaháza a kökényesi volt, ám a kökényesi a garábi, a garábi pedig a jászói.⁶ Mindennek figyelembe vételével magam lehetségesnek gondolnám, hogy a sági monostor oklevéladó gyakorlatában az intitultio nélküli DPM felbukkanása jászói hatásnak köszönhető, esetleg egy jászói eredetű vagy jászói közvetítéssel hozzájuk eljutott formuláskönyv használatára vezethető vissza.

Szócs Tibor újabb okmánytára a medievisztika hasznos és bizonyára sokat forgatott forráskiadványa lesz: ezt nemcsak azért jelenthetjük ki minden kockázat nélkül, mert a recenziókban általában így szokás, hanem elsősorban azért, mert a mintaszerűen szabatos regeszták és főleg a rendkívül gazdag apparátus nagy mértékben megkönnyíti az eddig csak részben kiaknázott DPM típusú oklevelek használatát. A szerző minden elismerést megérdemel mind a bevezető diplomatikai tanulmányért, mind pedig magáért a forráskiadványért, illetve a kibocsátókat és az egyes tételek lehetséges keletkezési idejét a lehető legpontosabban meghatározó kritikai elemzéseiről. Munkája jelentősen elősegíti majd a DPM oklevelekben rejlő adatok kiaknázását.

Körmendi Tamás

Timár Péter: *A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára*. Szeged, a szerző magánkiadása. 2016, 941 p. (ISBN 978-963-12-5725-0)

Timár Péter saját bevallása szerint húsz évig dolgozott ennek a kötetnek az elkészítésén. Ehhez azonban bizonyosan hozzájárulhatunk azokat az éveket is, amelyekben – nem történelmi hivatása mellett – a középkori egyházi topográfiához végzett szorgos adatgyűjtést. Nemcsak az Országos Levéltárban fellelhető középkori okleveleket dolgozta fel teljességre törekvően, hanem a téma szempontjából releváns, Magyarországon hozzáférhető, a kutatás témájával akár topográfiailag, akár genealógiailag kapcsolatba hozható kora újkori forrásanyagot is hasznosította. Ezért nyugodt szívvel leszögezhetjük, hogy Timár Péter ezzel a kötettel nemcsak terjedelmében, hanem tartalmában is nagyot alkotott. Különösen a Somogy megye történetével foglalkozó kutatók tekinthetnek a jövőben munkájára úgy, mint megkerülhetetlen kézikönyvre, és sokan megszabadulhatnak attól a kényszerű adottságtól, hogy mindmáig egyedül Csánki Dezső több mint száz évvel ezelőtt megjelent munkájára támaszkodhattak.

A kötet első négy fejezete szándéka szerint birtoktörténet, valójában ennél sokkal több, valóságos településtörténet, hiszen a források egyszerű számbavételén túl a régészet segítségével a birtokok, objektumok topográfiai azonosítására is törekedett, felhasználva a földrajzi névanyag nyújtotta lehetőségeket is. Munkája nyomán a Nyugat-Zselicség középkoráról soha nem látott részletességű történelmi és topográfiai képet nyerhetünk. Az ötödik fejezet a címben szereplő tulajdonképpeni családtörténet, míg a hatodik, legterjedelmesebb rész az okmánytár.

³ Solymosi László: A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai. In: *Uő: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Diplomataikai és pecsétani tanulmányok. Bp., 2006. 105–116., kül. 111. [eredetileg megjelent: A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai az Árpád-korban. In: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történelmi jelentősége. Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozási előadásai. (Szerk. Farkas Gábor.) Székesfehérvár, 1996. (Közlemények Székesfehérvár város történetéből) 180–201.]

⁴ Solymosi L.: A székesfehérvári káptalan i. m. 111.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.), Diplomataikai Fényképgyűjtemény 259824.; Hazai okmánytár. I–VIII. (Szerk. Ipolyi Arnold-Nagy Imre-Paur Iván-Ráth Károly-Véghely Dezső.) Győr-Bp., 1865–1891. VI. 97.

⁶ Oszvald Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 231–254., kül. 242., 245., 248.